

відомо, Ладо вважався богом кохання, тепла, добробуту, посередником між сонцем та людьми.

Однак українці мали Дива також за божество страху і смерті. Уявляли його в образі хижого птаха з лиховісним обличчям, крик якого був злою прикметою. Підтвердження цьому дослідники вбачають у "Слові о полку Ігоревім": "Див кличеть верху древа". Вбачали в ньому лісовика, страховище (диво).

О. Бердник схиляється до позитивного розуміння Дива, якого змальовує як "Духа Зоряного Обширу", що закликає людей до єдності. Диви, вважав О. Бердник, є духами природи, а саме рослинного світу, і живуть у лісах. Маємо цікаву аналогію зі створіннями західноєвропейської міфології – ельфами.

У творі виникає надзвичайна ситуація, характерна для фентезі. Перед читачем постає цілком неймовірний світ, наповнений дивовижними створіннями – дивами, мислячими квітами, русалками, рахманами – людьми сонця, які щезли нині з нашого поля зору. Усе, що здавалося звичним, мало значення буденного фону для життя людини – володаря світу, раптом отримує душу. А людина падає зі свого антропоцентричного трону в зоряний дивокіл, чи, навпаки, не падає, а вивисується і набуває надзвичайних можливостей. Сама перетворюється на міфологічного велета тіла й духу – на Радісного чи Заквітчаного, на Фітогомо, наділеного неймовірними можливостями.

На заваді такого фантастичного перетворення, на думку письменника, стоїть мозок як вмістилище інтелекту. Лещата свідомості (кори мозку) тримають у полоні тотальне знання, успадковане людиною від її титанічних батьків. Підтвердження цьому збережено в давньогрецькому міфі про боротьбу олімпійців (кронідів, синів часу) із титанами. Титани – древні мудрі сили всього тіла – виявилися полоненими розуму, який тероризує геніальні сили глибин підсвідомості примітивними логічними законами. Схожа картина постає в давньоіндійському міфі про дзеркало асурів. Переможени девами богами асури вигадали підступний вихід: "Було викуване велетенське зоряне дзеркало, що відображало внутрішню сутність того, хто дивився в нього, і ущільнювало її, перетворювало в тілесну форму..." Деви зазирали в дзеркало і не змогли відірватися, а їхні "щільні, відчужені образи попливли у світ, населяючи сфери сонними істотами, розділеними з власними господарями, з девами..." [2, с. 163]. Так, люди – сплячі боги, яким варто лиш прокинутися, скинути полон чар магічного дзеркала (кайдани свідомості), щоб повернути собі дар матері-природи – безсмертя і космічне знання.

Простір "Вогнесміху" ділять міфологічні образи і наукові дані, при цьому наука наділяє міф своєю визначаль-

ною властивістю – здатністю сумніватися. Перед нами вже не той традиційний міф, що дає незаперечне знання про світолад, він десакралізується. Таке "переміщення міфу "з області віри в область сумніву" означає просто руйнування його як ідеального і живого явища" [10, с. 21]. У цьому полягає відмінність фантастики від міфу – вона потребує дослідження, сумніву, допитливості. Водночас "раз і назавжди обжитий фантастичний світ вже не породжував сумнівів. Він був відтоді в чомусь схожий на "другу реальність" середньовічного християнського міфу" [6, с. 168]. При такому освоєнні фантастичного світу наукове знання перетворюється на міф. За такою схемою відбувається перебудова міфу в фантастичному творі, зокрема "Вогнесміхові", який, як доводилося, має власну антропо- та космогонію.

Щодо фентезійних фрагментів у творі, таких як проходження вогненного кола Русалією, зустріч із Зеленим Дивом, порятунок самогубця із XIX ст. тощо, то у цих випадках перебудова традиційного міфу здійснюється на основі ірраціональних знань людства (магія, містика, марновірства, релігія, ірраціональні філософські течії тощо) та етичних настанов письменника.

Фантастичний інтелектуальний роман "Вогнесміх" прочитується в контексті традиційних сюжетів давньоукраїнської, індійської, давньогрецької міфологій, які зазнали семантичних трансформацій зі змістовою метою витворення фантастичної картини світоладу. На межі міфу і науки виникає нова міфологічна система роману, у центрі якої перебуває ідея про єдність космосу і людини. Ця єдність існувала колись у золотому віці, а нині люди стали бранцями часу і простору, втратили безсмертя і здатність розмовляти з рослинами. Герої роману діють відповідно до цих уявлень, так само як первісні племена жили, спираючись на свої космогонічні уявлення, і наслідують Радісного – нового міфологічного героя, як наші пращури повторювали поведінку надприродних істот древніх міфів.

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1979; 2. Бердник О. Вогнесміх. – К., 2006; 3. Бернадська Н.І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція. – К., 2004; 4. Войтович В. Українська міфологія. – К., 2005; 5. Діденко В.Ф. Філософія: ескізи для самопідготовки. – К., 2006; 6. Кагарлицкий Ю. Фантастика ищет новые пути // Вопросы литературы. – 1974. – №10; 7. Кіхно О. Творчість Олеся Бердника в європейському культурному контексті / Бердник О. Вогнесміх. – К., 2006; 8. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К., 2007; 9. Неёлов Е.М. Волшебнo-сказочные корни научной фантастики. – Ленинград, 1986; 10. Неёлов Е.М. Фольклорный интертекст русской фантастики. – Петрозаводск, 2002; 11. Релігійнознавчий словник / За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996; 12. Смирнов В.П. Порождение интертекста: Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака. – СПб, 1995; 13. Элиаде М. Аспекты мифа / Пер. с франц. – М., 2001.

Надійшла до редколегії 01.11.07

О. Сліпушко, канд. філол. наук

ОБРАЗ АВТОРА-ПРОПОВІДНИКА У КИЄВОРУСЬКІЙ КНИЖНОСТІ

Досліджено образ автора-проповідника у книжності києворуської держави (XI – першої половини XIII ст.), зокрема у творах Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Кліма Смолятича, Кирила Турівського.

The image of the author of the sermons in the literature of the Kiev Rus (11th – first half 13th centuries) is analyzed, in particular, in the works of Illarion of Kiev, Luka Zhydiata, Theodosius of Pechery, Klym Smolyatych, Cyril Turovsky.

Проповідницька література – вагомий пласт середньовічного письменства. Спрямована на утвердження християнської віри, вона творилася книжниками, що були виразниками позицій церкви і держави. Образ автора-проповідника віддзеркалює особливості середньовічного мислення, процес трансформації християнських догм на руському світоглядному та культурному ґрунті. Окремі аспекти проблеми образу автора-проповідника досліджуються у працях П. Білоуса, Г. Подскальськи, Т. Целік, В. Сулими, Д. Ліхачова,

В. Яременка, Ю. Пелешенка, В. Шевчука та ін. Як правило, дослідники звертають увагу на особливості проповідницьких творів. Натомість новизна цієї статті полягає у тому, що подається аналіз образу автора-проповідника, виділяються його специфічні риси з огляду на особливості жанру та його вплив на формування авторських позицій. Відтак, завдання статті зводяться до характеристики образу автора-проповідника у творах Іларіона Київського, Луки Жидяти, Феодосія Печерського, Кліма Смолятича, Кирила Ту-

© Сліпушко О., 2008

рівського – видатних творців ораторсько-проповідницьких творів доби Києворуської держави (XI – першої половини XIII ст.).

На формування образу автора-проповідника значно вплинула національна тенденція тяжіння до державної церкви, незалежної від Візантії. Держава і церква творили єдине ціле, тому проповідник виступав не лише виразником і носієм християнських ідей, але й державних принципів. Слід погодитися з думкою Г. Подскальськи про те, що "всі місіонерські зусилля церкви були спрямовані головним чином на правлячу верхівку. Держава, наслідуючи візантійські зразки, крім дарів і привілеїв, безпосередньо підтримувала церкву в її власне церковній діяльності (Amtshilfe). Для верхівки суспільства церква була приваблива тим, що вона виступала не лише посередницею Божественного одкровення, але й носителькою культури і світогляду цивілізації. Сила церкви полягала у тому, що вона достойно проявила себе перед обличчям нестандартної ситуації, якою не можна було керувати за допомогою колишніх ідейних прикладів і моделей поведінки, перенесених у нові обставини; сила ж держави – у розумінні спрямованої у перспективу спільності своїх інтересів з інтересами церкви, в силу чого церкві треба було надавати необхідну допомогу у виконанні її місії" [5, с. 71].

Автор проповіді – завжди, як зазначає П. Білоус, "пропагандист та апологет віри Христової, її охоронець і носій. Така відпочаткова і традиційна іпостась проповідника, котрий бере на себе обов'язок та відповідальність наслідувати апостольську діяльність як науку. Але як творець тексту він самоусвідомлює себе мудрецем-книжником, який черпає мудрість із Святого Письма і творів отців церкви, з історичних та агіографічних джерел. Функція проповідника розширена необхідністю не лише створити текст, а й проголосити його, отож він водночас мислить себе оратором, проповідником мистецтва усного слова. Автор "казання" – медіум, посередник між словом і ділом Божим та людьми, котрий бачить своє завдання у тому, щоб донести до них божественні смисли життя, а головне – зміцнити віру, тому проповідник – це ще й сугестор, який словом навіює передчуття Царства Небесного. Закріплення віри, на переконання проповідника, пов'язане не стільки з усвідомленням релігійних догматів, скільки з їх "переживанням", тобто віра формується на емоційній основі. Відтак слово має бути спрямованим саме до емоційно-генної сфери слухача, нести в собі сугестивний заряд. Таку роль ефективно виконує слово образне, мова схвильована, стилістично виразна, автор проповіді прагне творити експресивний, художній текст, тому й постає як вітій словес" [1, с. 41–42].

Автор-проповідник творить літературу, що має яскраве церковно-учительне спрямування, орієнтоване на зразки і канони візантійські та болгарські, а також на киеворуську традицію. Визначальними для нього є роздуми про внутрішній світ людини, її морально-етичні принципи, глибину віри. Автор-проповідник стоїть на тому, що людина не народжується з готовими моральними якостями. Вони формуються протягом її життя. Тому його завдання – впливати на формування цих якостей. Важливо, що тут він виходить із того, що в кожній людині присутні як добре, так і погане начало. Настає час, коли одне з них перемагає, тому своїм покликанням автор-проповідник вважає сприяння тому, аби перемогло добре начало. Автор-проповідник стоїть на тому, що від самої людини залежить те, який вибір життєвого шляху вона зробить. Тобто, стане на шлях добра чи шлях зла. Категорія внутрішньої свободи особистості, свободи її волі є надзвичайно важливою для ав-

тора-проповідника. Він вважає, що не можна силою змусити людину зробити той чи інший вибір. Їй можна допомогти тільки переконавши.

Автор-проповідник вибір людиною шляху зла, а також всі колізії дійсності, наприклад, військові поразки, соціальні зіткнення, політичні злочини, стихійне лихо, хвороби тощо, пояснював із позицій християнського провіденціалізму. Він трактував це як дії диявола чи покарання, повчані Богом за гріхи людські. Проповідник прагне узагальнювати історичний досвід людства і робити на його основі дидактичні висновки, повчальні настанови. Так само він узагальнює і життєвий досвід окремих історичних осіб, творячи приклади для наслідування чи виключно негативної поведінки. У розумінні автора-проповідника література покликана повчати суспільство, давати йому настанови. Ораторсько-проповідницька література має допомогти людині пізнати суть і "волю" Бога, щоб уникнути "тенет" диявола.

Ораторсько-проповідницька література засвідчує модифікацію, збагачення та кардинальне переосмислення візантійських зразків на руській основі. Внаслідок цього творяться жанри синтетичні, що містять риси різних жанрів. Так, "Слово про Закон і Благодать" Іларіона виходить за межі святкової гомілії та енкомії (похвали). Тут, як наголошує Г. Подскальськи, "риторико-гомілетичний характер цілого заступає екегетичні та догматичні елементи: жодне з догматичних чи біблійних положень (при понад ста цитат із Писання!) не супроводжується якимось детальним коментарем" [5, с. 154]. Автор проповіді завжди є інтерпретатором і коментатором Біблії, а також наставником і вихователем. Інколи він – державний ідеолог, як Іларіон. Цілком правомірно зазначає В. Сулима: "Бог діє в історії через видатних людей" [6, с. 116]. Іларіон підносить і звеличує образи князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, аби показати, що через них Бог "діє" на Русі. Слід погодитися з думкою А. Дьоміна про те, що книжний аналітизм Іларіона "ймовірно, був продиктований авторською роллю, вибраною Іларіоном у його "Слові". Це образ дуже скромного книжника: "похвалимь же и мы по силе нашеи, малыми похвалами" – за подібними словами стояло смирення, а не лише традиційне самоприниження" [2, с. 78].

Як проповідник Лука Жидята прагне творити просту проповідь, розраховану на широке коло слухачів, на відміну від Іларіона, що писав своє "Слово про Закон і Благодать" для суспільної еліти. Відповідно твір Луки значно легше сприймається. Так само, як Іларіон, Лука, на чому наголошує Г. Подскальськи, пише свій твір "як прощальне слово чи типове звернення до новопросвічених християн, які ще перебувають під впливом язичництва" [5, с. 157]. А численні "посилання на Символ Віри та основні догмати, а також детальний список християнських чеснот дозволяють бачити у цій проповіді своєрідний *vademesur* для першого покоління християн, створений за візантійським зразком (Кирило Єрусалимський)" [5, с. 157]. Як проповідник Лука Жидята прагне переконати свого слухача у тому, що вибір повинен бути зроблений на користь християнства. У цьому він бачить своє покликання як проповідника. Авторська позиція Луки Жидята відрізняється намаганням бути максимально близьким до своєї аудиторії, він отожднює себе з нею.

Так само прагнення бути одним із тих, для кого написаний твір, є визначальним для простих проповідей Феодосія Печерського. Його твори були розраховані як на ченців, так і на мирян. Сам Феодосій був представником чернецтва. Будучи ігуменом монастиря, він не підносить над братією. Навпаки, всіляко прагне підкреслити, що

він такий самий, як і вони. Крім того, проповідник Феодосій намагається (і це йому вдається) знайти спільні життєві принципи з людьми світськими, аби переконати їх у правильності проголошуваних ним принципів.

Слід погодитися з думкою Г.Подскальськи про те, що "за стилем і змістом п'ять слів до братії ... нагадують аналогічні повчання Феодора Студита, який був для Феодосія Печерського авторитетом і прямо згаданий у тексті. У простих виразах і з великою кількістю цитат із Писання Феодосій наполегливо звертає увагу ченців своєї обителі на необхідність дотримання Студитських правил, водночас засуджуючи погані риси (неробство, хитрість, стяжательство тощо). Останнє зі слів містить також алюзії і вислови (апофегми) святих отців" [5, с. 161]. У цих творах автор постає як перекоаний чернець, який присвятив своє життя служінню Богу. До цього він закликає й інших ченців – до самовідданості Богові. У "Слові до келаря" проповідник Феодосій дає власне тлумачення процедури передавання монастирських ключів, посилаючись на видіння пророка Ісаї. У його баченні – це священне духовне дійство. Проповідник просить Бога зміцнити віру нових християн, а також захистити князя, єпископів, увесь чернечий чин. Богородиця для проповідника Феодосія – заступниця руського народу. Великого значення він надає ролі трьох святителів – Василя Великого, Григорія Богослова, Іоанна Златоустого, а також Святого Миколая, святого Антонія, якого називає "всієї Русі святильником".

Авторські позиції Кліма Смолятича щодо тлумачення Святого Письма подібні до Іларіонових. Він мислить символами, а в образах Біблії бачить глибокий символічний підтекст. Його твір є не просто проповіддю, а своєрідним відкритим листом. Перша частина "Послання священнику Фомі" – це особиста апологія Кліма від закидів Фоми. Друга – алегоричне тлумачення Святого Письма. Загалом проповідник Клим певною мірою наслідує візантійські жанри "запитання – відповідь". Але особливістю його твору є те, що в ньому є ряд біографічних ремінісценцій. Отже, проповідник Клим Смолятич поєднує норми Святого Письма з фактами власної біографії. Звернення до особистого досвіду робить його теоретичні тези і висновки більш переконливими. Він претендує на правдивість. Водночас, як зазначає Г. Подскальськи, "Клим слідує то реальній екзегезі вчених коментаторів антиохійської школи, то символічній, інколи загадковій інтерпретації александрійських отців" [5, с. 166].

Творчість Кирила Турівського є вищим досягненням символіко-інакомовної екзегези. Як і Іларіон та Клим Смолятич, він мислить символами. Даючи власну інтерпретацію та розуміння образів і сюжетів Святого Письма, він заявляє про свою позицію. Як проповідник Кирило Турівський переконує свого слухача і читача силою слова і глибиною думки. Г. Подскальськи пише: "Застосований автором метод алегоричного витлумачення закорінені швидше в інтуїтивних асоціаціях, ніж у богословських роздумах: талановитий оратор бере верх над ученим екзегетом і вірочителем, а святкова радість приглушує несміливі спроби поглибленого богословського вопрошання. У цій основній тенденції проявляється водночас і подібність, і відмінність від творів Григорія Назіаніна, Єпифанія Кіпрського та Іоанна Златоуста, які Кирило частіше за все використовує у своїй роботі" [5, с. 117].

У "Слові у неділю по Великодні" Кирила Турівського звучить тема церковної ієрархії, що є рідкісною для візантійської літератури. Описуючи вхід до Єрусалиму, Кирило Турівський дає власне тлумачення питання про антагонізм між іудеями та язичниками. Настрій всепе-

ремною радості бачимо при згадці про народження та воскресіння Ісуса Христа. Суто авторським є також варіювання мотиву про те, що Христос постраждав як людина, але як Бог переміг і воскрес. Проповідник звертається до популярного у тогочасній світовій літературі Плачу Богородиці, але не переказує євангельський сюжет, а драматизує його, вводить власні образи, паралелізми, антитези, уособлення, порівняння, символи, притчі, приповідки, загадки.

Кирило Турівський як проповідник стоїть на яскраво виражених аскетичних позиціях. Його поглядам притаманна навіть певна войовничо-чернеча спрямованість. Він вважає, що сенс і покликання людського життя – служити Богові. Як проповідник Кирило розрізняє серед своєї аудиторії ченців і мирських людей. Він стоїть на тому, що ченці повинні цілком і повністю відмовитися від мирських і плотських радощів, позбавитися турбот і служити вічним цілям та ідеалам. Як автор проповідей Кирило своєю власною життєвою позицією формує приклад для наслідування для представників чернечого чину. Визначальною рисою світогляду Кирила як проповідника є відстоювання тези про те, що прикладом ідеального суспільства є монастир. Він закликає людей формувати у своєму характері такі чесноти, які відкривають шлях до спасіння душі, а це смирення, послух, повна відмова від своєї волі та віддання себе у волю Бога. Тут Кирило Турівський близький до позицій Феодосія Печерського.

Як автор-провідник Феодосій Печерський у своїх працях звертався передусім до чернечої "братії", до київських князів, а вже потім до широких кіл мирян. Кирило Турівський виходить на більш широку аудиторію – у своїх посланнях він не розмежує аудиторію. Кожен його твір адресований усім – і ченцю, і мирянину, і князю, і боярину, і простій людині. Ті принципи, що у проповідях Феодосія Печерського були практичними рекомендаціями для влаштування правильного чернечого життя, у Кирила Турівського набувають значення моральних закликів, адресованих усьому тогочасному суспільству. Кирило як проповідник намагається звертатися до кожної людини, до її думок і переконань. Таке завдання проповідника зумовило й використання ним жанру притчі, де кожен окремий приклад дає змогу зробити максимальне узагальнення, а глибина його символічного значення дозволяє віднайти у ній ідею, яку проповідник утверджує.

С.Лук'янов цілком правомірно зазначає: "У "Словах" Турівського простежується схильність до аскетизму – того напрямку, в якому добро і зло різко контрастують, пов'язують з душею та тілом. Тіло у розумінні прихильників аскетизму від початку схильне до зла, а тому умертвлення його – обов'язкова умова спасіння. Життя майбутнє, небесне рішуче вивиснується над земним. Пізнання у межах аскетичного світогляду зводиться до з'ясування смислу книг Святого Письма. У ці книги нічого не дозволяється вносити "від себе". Поступка ж земним інтересам означала "єресь". Не допускаючи "єресі", Кирило Турівський досягає того, що євангельський сюжет в його "Словах" набуває характеру своєрідного ліричного вірша у прозі" [4, с. 21]. Слова Кирила Турівського були призначені для виголошення у храмі, при молитві. Святкове богослужіння вимагало певної позиції проповідника – позиції особи, здатної переконувати у власній правоті. Як автор-проповідник Кирило Турівський дотримується вимог риторичного мистецтва, зокрема використовує риторичну ампліфікацію, тема у його творах словесно варіюється, поширюється, поки зміст не буде розкрито остаточно, вичерпано. Автор прагне розкрити порушену ним тему в усіх смислових та емоційних відтінках, що творить форму риторичної тиради зі своєрідним внутрішнім рит-

мом. Слова Кирила Турівського відрізняються чіткою композицією: твір складається з трьох частин: вступ, центральна частина – виклад, висновок. У вступі автор говорить про свято і висловлює радість із приводу його настання. У центральній – ведеться оповідь, що є переказом євангельської події з приводу конкретного свята. Слід наголосити, що автор-проповідник дає власний переказ сюжету, у якому є місце авторській думці і який містить сюжетні ампліфікації. На думку І. Єрьоміна, інколи Кирило Турівський "обмежувався простим поширенням окремих епізодів євангельської оповіді. Але значно частіше використовував ампліфікації більш складного виду: доповнював сюжет подробицями, що були відсутні у джерелі. Уводив нові епізоди; якщо євангельський текст давав для цього привід, широко користувався прямою мовою – змушував героїв оповіді промовляти довгі монологи. У викладі Кирила євангельські події – невеликі містерії (у складі слова); дія їх розгортається то на землі, то на небі – у раю, то у пеклі; поряд із людьми участь у дії беруть і небожителі, і сатана з підручними йому полчищами демонів. У передачі євангельського сюжету Кирило допускав вимисел, але з метою суто художньою, і в межах якої це дозволяли йому його літературні попередники чи зовсім сучасні йому іконописці, які зображували свята" [3, с. 137].

Г. Подскальські виділяє у руському письменстві пласт аскетичної літератури, зараховуючи до неї твори, що призначалися лише для читання, а не виголошення. У цьому їхня відмінність від гомілетики. Від агіографічних творів аскетичні праці відрізнялися тим, що у них присутній повчальний елемент, що синтезується з оповіданням. До аскетичних творів учений відносить три притчі Кирила Турівського, спрямовані на вдосконалення і поглиблення форм чернечого життя за допомогою алегоричного тлумачення загальновідомих літературних сюжетів чи окремих місць Святого Письма. На нашу думку, ці твори є ораторськими, але з елементами аскетичної літератури. Суто аскетичною літературою на Русі був Києво-Печерський Патерик. До таких творів Кирила Турівського належать "Притча про тіло у душу", "Повість до Василя ігумена Печерського про білоризця чоловіка і про чернецтво, і про душу, і про покаяння", "Сказання про чернечий чин".

Загалом же, як наголошує В. Сулима, "Святе Письмо не лише вплинуло на становлення різноманітних жанрів нашої словесності: Біблія сформувала світоглядні засади руських книжників, дала їм морально-етичні канони, естетично-художні орієнтири, стала домінуючою темою багатьох творів, невичерпним джерелом

сюжетів, образів, порівнянь – альфою і омегою всіх релігійно-літературних надбань. Поза Біблією практично не існувало в тогочасній літературі жодних доріг до істини – все вимірювалося, все розглядалося крізь магичний біблійний кристал, все співвідносилось з постулатами християнського віровчення" [6, с. 120]. Найбільшою мірою Біблія вплинула на формування позицій і переконань автора-проповідника.

Отже, образ автора-проповідника формується відповідно до вимог жанру проповіді, зокрема проповіді простої чи урочистої. Своїм головним завданням автор-проповідник вважає переконання аудиторії в істинності християнської віри. Крім того, ідея національної церкви, її незалежність від Візантії сприяли тому, що автори-проповідники порушують у своїх творах питання не лише релігійні, але й суспільно-політичні. Проповіді мають яскраво виражений повчально-дидактичний характер, але автор-проповідник виходить із того, що його покликанням є переконати, а не змусити людину зробити правильний вибір. Свобода волі людської особистості стає важливою категорією для автора-проповідника.

Іларіон як автор урочистої проповіді у своєму "Слові про Закон і Благодать" переконує аудиторію в істинності християнства-Благодаті. Водночас він виголошує засадничі принципи політики Ярослава Мудрого. Лука Жидята і Феодосій Печерський творили просту проповідь. Автори-проповідники звертаються не лише до ченців, але й світських людей. Лука Жидята оперує нормами Старого Завіту, вбачаючи у ньому шлях до Нового Завіту. Морально-етичні максими в інтерпретації автора-проповідника стоять на одному рівні з ідеями релігійними. Феодосій Печерський творить образ ідеального ченця, що є певною мірою автобіографічним. Клим Смолятич і Кирило Турівський відзначаються символічним сприйняттям та осмисленням світу. Свої позиції вони виражають посередництвом власного осмислення Святого Письма. Загалом позиція автора-проповідника сформована двома чинниками: впливом і вимогами жанру та Біблією як головним джерелом ідей і думок.

1. Білоус П. Світло зниклих світів. – Житомир, 2003; 2. Демин А.С. О древнерусском литературном творчестве: Опыт типологии с XI по середину XVIII в. от Иллариона до Ломоносова. – М., 2003; 3. Еремин И. Литература Древней Руси (этюды и характеристики). – М.-Л., 1966; 4. Лукьянов С.А. Роль христианства в становлении нравственного облика героя древней русской литературы (11 – нач. 15 вв.). – Симферополь, 1995; 5. Подскальски Г. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988-1237 гг.). – СПб., 1996. 6. Сулима В. Біблія і українська література. – К., 1998.

Надійшла до редколегії 10.10.07

О. Ткаченко, канд. філол. наук

СИМВОЛІКА ПОЕМИ ІВАНА ФРАНКА "СМЕРТЬ КАІНА"

Досліджується символіка поеми І. Франка "Смерть Каїна". Проаналізовано основні символи: Каїн, рай, сад, яблуко, серце, гора, дерево (дерево пізнання і дерево життя), місто тощо.

The article is dedicated to study of symbols of "The Death of Cain" by Ivan Franko. In the work the main symbols – Cain, paradise, garden, apple, heart, mountain, tree (the tree of life and the tree of knowledge), city and others – are analysed.

"Смерть Каїна" – один із найзагадковіших творів І. Франка. Глибокий знавець і сміливий інтерпретатор давньої символіки, поет розкриває свій творчий задум за допомогою складної символічної гри. Для осягнення поеми слід проаналізувати основні символи та спосіб їхнього переосмислення І. Франком.

Образ Каїна. Образ братовбивці є архетипічним, він наявний у багатьох давніх міфах, відображений у Святому Письмі, апокрифах, народній творчості, художній літературі та образотворчому мистецтві. Перша книга Мойсеєва

"Буття" оповідає про дітей Адама і Єви – Каїна та його брата Авеля. Рільник Каїн та пастух Авель принесли Божі жертви – перший "від плоду землі", другий – "від своїх перворідних з отари та від їхнього лою" [1М. 4:3-4]. Господь зглянувся на Авеля та його жертву і не зглянувся на Каїна з його жертвою, що засмутило (в іншому перекладі – розгнівило) Каїна і штовхнуло на вбивство брата. Драматична і неперевірена за художньою силою оповідь про те, як брат повстав на брата, породила величезну кількість літературних обробок цього сюжету.